

3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС. СІМЕЙНЕ ПРАВО. ТРУДОВЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

DOI:10.35774/app2022.02.087
УДК 347.962.6

Наталія Бачинська,

адвокат, викладач кафедри цивільного права
і процесу Західноукраїнського національного
університету

Сергій Шумський,

студент юридичного факультету
Західноукраїнського національного
університету

ВІДВІД СУДДІ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Проаналізовано проблемні аспекти інституту відводу судді у цивільному процесуальному праві. Надано правову оцінку положень у чинних нормативних актах, розглянуто практичні приклади, що вказують на недоліки законодавчого регулювання відводу судді та запропоновано шляхи його удосконалення.

Суддівська діяльність є невід'ємною складовою справедливого та ефективного цивільного правосуддя. У цивільному процесі судді виконують ключову роль у забезпеченні дотримання прав та інтересів сторін, розглядають спірні питання, вирішують юридичні суперечки та приймають рішення, що мають суттєвий вплив на життя громадян та підприємств.

Правова важливість суддівської ролі у цивільному процесі не може бути недооцінена. Від них вимагається не тільки професійна компетентність та знання законодавства, а й нейтралітет, безперервність та справедливість у вирішенні справ. Вони повинні розуміти складність ситуацій, проводити об'єктивний аналіз доказів, застосовувати відповідні правові норми та забезпечувати стабільність управління правосуддям.

У змісті роботи розглянуто інститут відводу судді в цивільному процесі. Відвід судді є важливим інструментом для забезпечення прозорості та довіри до судової системи, а також для впровадження принципу публічності в роботу суду. Наведена інформація підтверджує недосконалість цього правового інституту, оскільки як положення законодавства, так і практика вказує на вагомий вплив суб'єктивних факторів під

© Наталія Бачинська, Сергій Шумський, 2023

час проведення процесуальних дій щодо відводу судді. Оскільки такі дії ґрунтуються на внутрішньому переконанні, вони можуть суттєво вплинути на справедливість кінцевого рішення. Проведено аналіз чинного вітчизняного законодавства. Розглянуто позицію ЄСПЛ щодо цього інституту, де надається оцінка суб'єктивним критеріям, які визначають особисту упередженість судді в конкретній справі.

Запропоновано шляхи удосконалення цього інституту, зокрема шляхом порівняння із іноземним законодавством й наведення власних способів покращення проблемних аспектів.

Дослідження ролі відвідування судді у цивільному процесі може бути вагомим внеском у розумінні судової практики та принципів правосуддя. Результати цієї роботи можуть бути корисними для юристів-практиків, суддів, академічних дослідників та осіб, які цікавляться проблематикою цивільного процесу й розвитком судової системи.

Аналіз ролі відводу судді в цивільному процесі надасть можливість краще розуміти значення суддівської діяльності та впливу, який вона має на громадян і суспільство загалом.

Ключові слова: суддя, незалежність, неупередженість, відвід, самовідвід, клопотання, цивільний процес, справедливість.

Bachunskа O., Shumskiy S.

The recusal of a judge in civil proceedings: problem aspects

Judicial activity is an integral component of fair and effective civil justice. In civil proceedings, judges play a key role in ensuring compliance with the rights and interests of the parties, consider disputed issues, resolve legal disputes and make decisions that have a significant impact on the lives of citizens and businesses.

The legal importance of the judge's role in civil proceedings cannot be underestimated. They are required not only to have professional competence and knowledge of legislation, but also to be neutral, uninterrupted and fair in resolving cases. They must understand the complexity of situations, conduct an objective analysis of evidence, apply relevant legal norms and ensure the stability of the administration of justice.

The content of the work examines the institution of impeachment of a judge in civil proceedings. The impeachment of a judge is an important tool for ensuring transparency and trust in the judicial system, as well as for introducing the principle of publicity into the work of the court. The given information confirms the imperfection of this legal institution, as both the provisions of the legislation and the practice indicate the significant presence of subjective factors in the conduct of procedural actions regarding the impeachment of a judge. Because such actions are based on internal belief, they can significantly affect the fairness of the final decision. An analysis of the current national legislation was carried out. The position of the ECHR regarding this institution, which evaluates subjective criteria that determine the personal bias of a judge in a specific case, is considered. Ways to improve this institute are proposed, in particular by comparing it with foreign legislation and suggesting one's own ways of improving problematic aspects.

The study of the role of visiting a judge in civil proceedings can make a significant contribution to the understanding of judicial practice and the principles of justice. The results of this work can be useful for practicing lawyers, judges, academic researchers and all interested persons who are interested in the issues of civil procedure and the development of the judicial system.

The analysis of the role of impeachment of a judge in a civil process will provide an opportunity to better understand the meaning of judicial activity and the impact it has on citizens and society as a whole.

Keywords: judge, independence, impartiality, recusal, self-recusal, motion, civil process, justice.

Постановка проблеми. У кожній сучасній правовій і демократичній державі повинні бути закріплені неупередженість та незалежність судової влади. Саме ці ознаки дають можливість судовим органам справедливо розглядати та вирішувати спори. Однак трапляються випадки, коли особиста заінтересованість судді може вплинути на об'єктивність кінцевого рішення. Для уникнення таких ситуацій у цивільному процесуальному праві запроваджено інститут відводу судді, однак він також не досконалий і потребує доопрацювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні аспекти відводу судді досліджували такі сучасні науковці, як Я. П. Зейкан, О. М. Бабич, Д. Д. Луспеник, О. А. Черненко, Х. А. Магомедов та інші вчені-цивілісти.

Мета дослідження – аналіз процесуальних аспектів відводу судді у цивільному процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відвід судді – це усунення судді як учасника судового процесу від участі у справі за заявою сторони, прокурора за наявності передбачених процесуальним законом обставин, що викликають сумнів у його неупередженості (безсторонності) [3, с. 13]. На думку Х. А. Магомедова, відвід – це правовий інститут, тобто сукупність норм, які забезпечують об'єктивність та неупередженість осіб, що беруть участь у розгляді справи, а також виконання іншого законодавства, що ви-

значає осіб, які не можуть брати участь у процесі за певних обставин. Юридичні енциклопедичні видання визначають відвід судді в судовому процесі як усунення судді від участі в судочинстві, якщо він особисто (прямо чи опосередковано) заінтересований у цій справі [5, с. 89].

Відповідно до ст. 36 Цивільного процесуального кодексу України (далі ЦПКУ) підставами, за наявності яких суддя підлягає відводу, є такі:

1) він є членом сім'ї або близьким родичем (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, член сім'ї або близький родич цих осіб) сторони або інших учасників судового процесу, або осіб, які надавали стороні або іншим учасникам справи правничу допомогу в цій справі, або іншого судді, який входить до складу суду, що розглядає чи розглядав справу;

2) він брав участь у справі як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, представник, адвокат, секретар судового засідання або надавав стороні чи іншим учасникам справи правничу допомогу в цій чи іншій справі;

3) він прямо чи побічно заінтересований у результаті розгляду справи;

4) було порушено порядок визначення судді для розгляду справи;

5) є інші обставини, що викликають сумнів у неупередженості або об'єктивності судді. Ст. 37 ЦПКУ закріплює недопустимість повторної участі судді в розгляді справи. Відповідно до ч. 2 ст. 39 ЦПКУ з підстав, зазначених у статтях 36 і 37 цього Кодексу, судді може бути заявлено відвід учасниками справи [4].

Аналізуючи вищенаведений перелік, можна зробити висновок, що підстави відводу судді можуть пояснюватись як об'єктивними (наприклад близькі родинні зв'язки), так і суб'єктивними (інші обставини) причинами. Таку позицію займає і ЄСПЛ. У рішенні «Паунович проти Сербії» від 03.12.2019 №54574/07 ЄСПЛ зазначає «Безсторонність означає відсутність упередженості або прихильності. Її наявність чи відсутність може бути оцінена за суб'єктивним критерієм, де повинні прийматися до уваги особисті переконання і поведінка певного судді, тобто чи мав суддя особисту упередженість в конкретній справі, та об'єктивним критерієм, який визначає, чи надав відповідний суддя достатні гарантії, що дозволяють виключити будь-який сумнів щодо його неупередженості. Щодо другого критерію, то необхідно встановити, чи існують, крім поведінки самого судді, факти, що потребують доведення, які можуть викликати сумнів у неупередженості судді. Мається на увазі, що при ухваленні рішення про те, чи є в конкретній справі законна підстава побоюватися, що конкретний суддя або склад суду проявили недостатню неупередженість, думка відповідної особи є важливою, але не вирішальною» [1].

Схожий підхід, проте дещо спрощений можна прослідкувати на прикладі польського законодавства. Відповідно до ст. 48 Цивільного процесуального кодексу Республіки Польща відвід судді в перелічених випадках відбувається в силу закону, та у випадку прийняття рішення у таких ситуаціях воно підлягає скасуванню. Щодо такої підстави як обставини, що можуть привести до розумних сумнівів в упередженості судді, відвід відбувається на основі рішення суду за клопотанням сторони [6].

Саме суб'єктивний фактор відводу судді є проблемним питанням у цивільному процесуальному праві. Оскільки розуміння неупередженості та незалежності судді не є однаковим у всіх людей, та й самі судді різняться за своїми поглядами та переконаннями, часто відводи сумнівні, або взагалі безпідставні. Прикладом може слугувати Ухвала Сквирського районного суду Київської області від 25.07.2019 у справі № 376/675/19. Відповідач заявив відвід судді у цивільній справі про захист честі, гідності та ділової репутації. Заява мотивована тим, що суддя є заінтересованою особою у цій справі, оскільки раніше проводив судові засідання та приймав судові рішення по справі про вчинення адміністративного правопорушення № 376/336/19, крім того, на думку відповідача, на сьогодні знову розпочато провадження з аналогічної справи, за якою він вже поніс покарання за колективним зверненням, а тепер його хочуть притягнути до відповідальності в індивідуальному порядку, а тому відповідач заявляє відвід судді. Суд ухвалив у задоволенні заяви відповідача відмовити [2].

На нашу думку, для уникнення зайвих та необґрунтованих відводів судді, законодавцю слід переглянути, доопрацювати й конкретизувати підстави відводу судді, можливо запровадити відповідальність за безпідставний відвід у крайніх випадках.

Ще одним проблемним аспектом є порядок вирішення заяви про відвід судді. Відповідно до ч. 3 ст. 40 ЦПКУ, якщо суд доходить висновку про необґрунтованість заявленого відводу і заява про такий відвід надійшла до суду за три робочі дні (або раніше) до наступного засідання, вирішення питання про відвід здійснюється суддею, який не входить до складу суду, що розглядає справу, і визначається в порядку,

встановленому ч. 1 ст. 33 цього Кодексу. Такому судді не може бути заявлений відвід. Якщо заява про відвід судді надійшла до суду пізніше ніж за три робочі дні до наступного засідання, така заява не підлягає передачі на розгляд іншому судді, а питання про відвід судді вирішується судом, що розглядає справу. У таких випадках складно говорити про незацікавленість судді. В першому – суддя розглядає заяву щодо свого колеги, що однозначно впливає на його об'єктивність, а в другому – суддя вирішує питання про власний відвід [4].

Тут знову варто згадати законодавство Польщі. У Цивільному процесуальному кодексі Республіки Польща, зокрема ст. 52 передбачає, що вирішення питання про відвід судді розглядається у складі трьох суддів відповідного суду. Така норма однозначно позитивно впливає на справедливість вирішення питання про відвід [6].

На нашу думку, запозичення ст. 52 Цивільного процесуального кодексу Республіки Польща допоможе більш неупереджено розглядати заяви про відвід судді. Ще одним можливим варіантом є направлення таких заяв до вищих інстанцій (наприклад заяву про відвід судді першої інстанції розглядає суддя апеляційної), бо судді на різних рівнях більш незалежні, ніж коли вони знаходяться на одному.

Висновки. Отже, інститут відводу в цивільному процесі потребує подальших змін та вдосконалень, оскільки на практиці часто трапляються неоднозначності та сумнівні моменти. Запропоновано внести зміни, зокрема конкретизувати перелік підстав відводу судді, змінити суб'єкт уповноваженого розглядати питання про такий відвід.

Список використаних джерел

1. Про судоустрій і статус суддів : Закон України : *Офіційний вебпортал парламенту України Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402> (дата звернення 18.04.2023).
2. Конституція України: *Офіційний вебпортал парламенту України Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> (дата звернення: 10.05.2023).
3. Рішення ЄСПЛ «Паунович проти Сербії» від 03.12.2019 №54574/07: *ECHR: Ukrainian Aspect*. URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-paunovich-proti-serbi> (дата звернення: 10.05.2023).
4. Ухвала Сквирського районного суду Київської області від 25.07.2019 у справі № 376/675/19: *Єдиний Державний Реєстр Судових Рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83321737> (дата звернення: 10.05.2023).
5. Цивільний кодекс України : *Офіційний вебпортал парламенту України Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 10.05.2023).
6. Цивільний процес (загальна частина) : навч.-метод. Посіб. для студ. спеціальності 081 «Право» / Факас І. Б., Борденюк О. В., Шелудяков Р. С., Чернівці, 2021.
7. Цивільний процесуальний кодекс України : *Офіційний вебпортал парламенту України Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618> (дата звернення: 10.05.2023).
8. Черненко О. А. Відвід судді в господарському процесі : *Приватне право і підприємництво*. 2015. Вип. 14. С. 89–93.
9. Ustawa z dnia 4 listopada 2022 r. o zmianie ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym, ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy - Kodeks spółek handlowych URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19640430296> (дата звернення: 10.05.2023).
10. Ustawa z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19640430296> (дата звернення: 10.05.2023).

References

1. Zakon Ukrainy «Pro sudoustrii i status suddiv» [The Law of Ukraine «On the Judiciary and the Status of Judges»]: *Ofitsiyni vebportal parlamentu Ukrainy Zakonodavstvo Ukrainy*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402> [in Ukrainian]
2. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]: *Ofitsiyni vebportal parlamentu Ukrainy Zakonodavstvo Ukrainy*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> .
3. *Rishennia YeSPL «Paunovich proty Serbii» vid 03.12.2019 №54574/07: ECHR: Ukrainian Aspect [Decision of the ECtHR «Paunovich v. Serbia» dated 03.12.2019 No. 54574/07: ECHR: Ukrainian Aspect]*. URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-paunovich-proti-serbi> [in Ukrainian]
4. *Ukhvala Skvyrskoho raionnoho sudu Kyivskoi oblasti vid 25.07.2019 u spravi № 376/675/19: Yedynyi Derzhavnyi Reiestr Sudovykh Rishen [Ruling of the Skvyr District Court of the Kyiv Region dated 07/25/2019 in*

- case No. 376/675/19: Unified State Register of Court Decisions*]. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83321737> [in Ukrainian]
5. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [The Civil Code of Ukraine]: *Ofitsiyni vebportal parlamentu Ukrainy Zakonodavstvo Ukrainy*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian]
 6. *Tsyvilnyi protses (zahalna chastyna) (2021): navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv spetsialnosti 081 «Pravo» / Fakas I.B., Bordeniuk O.V., Sheludiakov R.S., Chernivtsi [Civil process (general part): educational and methodological guide for students of specialty 081 «Law». Fakas I., Bordeniuk O., Shelydiakov R. Chernyvtisy*] [in Ukrainian]
 7. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Civil Procedure Code of Ukraine]: *Official website of the Parliament of Ukraine Legislation of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618> [in Ukrainian]
 8. Chernenko, O. (2015). Vidvid suddi v hospodarskomu protsesi [Dismissal of a judge in a business process]. *Pryvatne pravo i pidpriumnytstvom - Private law and entrepreneurship*, 14, 89-93 [in Ukrainian]
 9. *Ustawa z dnia 4 listopada 2022 r. o zmianie ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym, ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy - Kodeks spółek handlowych*. Retrieved from <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19640430296> [in Poland]
 10. *Ustawa z dnia 7 lipca 2022 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw*. Retrieved from <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19640430296> [in Poland]

Стаття надійшла до редакції 18.05.2023